

Apià i la qüestió agrària a Roma: Optimates vs Populares, per Felip Belmonte

Felip Belmonte, arquitecte tècnic.

Un dels conflictes que es van repetir durant la història de la Roma clàssica es el repartiment de les terres conquerides arran de la seva expansió territorial. És el que s'ha anomenat de forma genèrica la qüestió agrària a Roma. El text que analitzem, escrit per un autor clàssic, Apià, planteja aquesta problemàtica de forma breu però prou aproximada i serveix d'introducció a l'anàlisi que fa sobre aquesta qüestió en temps del tribunat dels Grac, situat històricament al començament de la fase tardana de la República, a finals de segles II aC.

Apunts sobre l'autor i l'obra

Apià, historiador grec, se li situa el naixement als voltants de la darrera dècada del segle I dC. (cap al 95) i la seva mort a la dècada dels 60 del segle II dC. (cap al 165). Nascut a Alexandria, desenvolupa diversos càrrecs administratius en aquesta ciutat, obté la ciutadania romana, i es trasllada a viure a Roma en temps de l'emperador Adrià (117-138 dC.) on participa en l'administració pública romana primer en qualitat d'advocat i després com a *Procurator Augusti*, es a dir com a funcionari imperial en les províncies. Concretament a Egipte ocupa alts càrrecs, ja durant el període d'Antoninus Pius a mitjans del segle II dC.

Apià escriu una obra sobre la història de Roma en 24 llibres, dels quals alguns es conserven completament, uns altres parcialment i altres han desaparegut. Aquesta obra s'estructura etnogràficament, el que suposa una de les seves grans peculiaritats, estudiant cadascun dels pobles o zones de l'imperi en funció del marc geogràfic i etnogràfic com a millor criteri d'homogeneïtzació de la narració. Malgrat que no viu directament esdeveniments explicats, disposa de fonts primàries que li permeten completar un relat de la història de Roma des dels seus inicis. Apià resumeix i interpreta el material produït per autors grecs i romans anteriors, dels quals es pot destacar a Polibi i Titus Livi, i segurament té accés a arxius i documents oficials en la seva qualitat de funcionari imperial.

En aquest sentit, tot i no ser contemporània als fets que relata, cal destacar la seva importància com a font. En primer lloc per les seves pròpies característiques, en resultar interessant i bastant explicativa la seva visió dels efectes que va generar sobre la societat romana el procés d'extensió i conquesta per part de Roma, així com la forma en què es van desenvolupar els aspectes relacionats amb el repartiment de les terres conquerides; i en segon lloc perquè, al perdre's en alguns casos els textos dels autors dels què beu per a la realització de la seva història de Roma, la seva obra ens és de gran ajuda per conèixer-los malgrat que no es limiti a reproduir-los (com passa per exemple amb la part de la "Història de Roma" de Titus Livi que tractava el període de les guerres civils).

De la seva "Història de Roma", els cinc llibres corresponents a les guerres civils que es van produir durant part del segle II i el segle I a.C. es consideren els més importants quant a informació. Concretament, la crítica historiogràfica considera que la part més aconseguida, pel seu nivell informatiu i la profunditat de la seva anàlisi, és la que engloba l'època dels germans Grac fins a la revolta i derrota d'Espàrtac, part que conforma el llibre I.

Comença amb un resum introductori, del qual seran els cinc llibres que escriurà sobre les guerres civils a Roma, al que segueix la part en la qual explica la problemàtica generada pel repartiment de l'*ager publicus* (terra annexionada per les conquestes i de caràcter públic) durant el tribunat de Tiberi Grac (133 aC.). Concretament a aquesta darrera part és a la qual pertany el text.

En conjunt s'observa com Apià dona una visió més propera del que la seva posició social ens podria

indicar respecte a les postures adoptades pels que van intentar reformes en el sistema senatorial, com van fer els germans Grac, i es confronta amb una visió menys considerada d'aquests personatges, com la que dona Plutarc a les seves "Vides Paral·leles". En aquest sentit, la distància temporal que separa Apià dels fets explicats afavoreixen aquesta interpretació que fa l'autor.

La qüestió agrària

A la introducció de l'obra es presenta una societat en què inicialment, i malgrat l'existència de dissensions, regnava una certa harmonia entre les classes, destacant la no existència d'episodis violents tret d'alguns casos esporàdics (llibre I.1). Aquesta situació es manté, segons l'autor, fins el tribonat de Tiberi Grac que la reiterada ocupació il·legal de l'*ager publicus* per part de les classes patrícies, que es presenta com un fet injust, produeix una resposta de descontentament en les classes baixes i l'intent de promulgació d'una llei que reguli l'accés a la mateixa (llibre I.2)

Cal assenyalar que aquest període de "tranquil·litat" al que fa referència Apià no es veu contrastat amb el que descriuen altres autors clàssics, com Dionisi d'Halicarnàs per exemple, que descriu nombrosos conflictes previs al tribonat dels Grac. Segons aquest autor, els conflictes neixen molt abans, coincidint amb el començament del desenvolupament econòmic i polític de Roma, quan la gran massa de la població, l'anomenada plebs, comença a lluitar per la consecució de millores polítiques, econòmiques i jurídiques. Cal pensar que l'expansió de Roma per la península Itàlica, ve acompanyada d'una forta rigidesa en la seva estructura social i una forta opressió política a una ampla massa de la població per part de la noblesa patrícia, i que això conforma un context en el qual no es difícil imaginar l'aparició d'aquestes reivindicacions.

Concretament, el conflicte agrari es manifesta des de dos vessants: en la dificultat del manteniment del sòl de propietat per part de les classes baixes i en el seu accés a la propietat del sòl en el cas de l'*ager publicus*. Analitzarem de forma més acurada l'evolució d'aquesta problemàtica.

A l'època arcaica la societat romana estava dividida en dos sectors ben definits: els patricis per un costat i la plebs (el poble ras) per un altre. Els primers eren els caps de les antigues famílies i eren propietaris d'àmplies extensions de terres, amb possibilitats econòmiques i accés als cercles de poder. Eren els únics participants en funcions polítiques i religioses i gaudien de tots els drets polítics i privats existents en aquella època. Els segons eren la resta de la ciutadania romana, els petits i mitjans propietaris agrícoles, artesans i comerciants. Les seves activitats eren la manufactura, el comerç i l'agricultura, i eren considerades de baixa reputació.

Des del segle VI aC es produeix un procés que acabarà dividint a aquesta plebs en dos sectors, un que s'enriquirà com a conseqüència de la realització de negocis relacionats amb les activitats constructores dels reis i per l'augment en la propietat de terres, i un altre que s'anirà empobrint cada vegada més. Inicialment tots dos sectors tenien raons per enfrontar-se amb els patricis, si bé amb objectius ben diferents: els primers aspiraven a equiparar-se amb ells, els segons només volien una solució pels seus problemes, bàsicament de deutes i accés a la terra pública.

La situació per al sector de la plebs més desafavorit era bastant difícil, havent-hi dos aspectes especialment conflictius. El primer es relaciona amb els moments d'amenaça exterior, en què es convocava als ciutadans per a integrar les files de l'exèrcit romà. En el seu cas el destí era la inclusió en cossos de xoc amb un armament moltes vegades escàs, que era el que podien assumir atenent a les seves possibilitats econòmiques (els ciutadans havien d'adquirir i costejar l'armament que feien servir a la guerra); aquesta obligació d'anar a la guerra i de romandre llargues temporades fora del seu lloc d'origen, a part de les conseqüències pròpies de qualsevol conflicte bèl·lic (camps cremats, pèrdua de vides, etc.) feia que molts no es poguessin encarregar de forma correcta de les seves activitats econòmiques o del manteniment de la seva terra, el que comportava la seva pèrdua i feia impossible

tornar els deutes que molts havien contret. El problema més greu, però, era quan a partir de l'incompliment d'aquests deutes es convertien en esclaus. Això succeïa per una forma jurídica de l'època, el *nexum*, que era una obligació personal respecte al deute, és a dir, el deutor responia amb la seva pròpia persona davant aquest incompliment.

L'altre aspecte conflictiu es produïa quan s'havia de dur a terme el repartiment de l'*ager publicus*. Dionisi d'Halicarnàs ens parla de continues lluites per aconseguir participar en el repartiment de les terres, convertint-se aquest fet en una situació recurrent durant en el decurs de l'època republicana i els darrers moments d'aquesta.

Situats en el segle V aC., i com resposta a aquest problema, es formula d'una de les primeres lleis agràries, atribuïda tradicionalment a Espuri Casi, que regulava el repartiment de terres de caràcter públic per al seu ús de fruit per part dels privats. Aquesta llei responia al fet que aquestes eren majoritàriament ocupades i usufructuades pels patricis, de forma moltes vegades irregular, sense deixar participar a la plebs en la possessió de les terres.

Al segle IV aC., anys més tard del consolat d'Espuri Casi, i després de successius intents de propostes de lleis agràries sense massa èxit, s'aproven les *Leges Liciniae Sextiae* (367 aC.), a proposta dels tribuns de la plebs Gaius Licinius i Lucius Sextius. Aquestes, entre altres aspectes, es proposaven regular el repartiment de terres (*Licinia Sextia de agrorum modo*). Curiosament, aquesta llei no és anomenada de forma explícita per Apià i altres historiadors com Plutarc, però sí indirectament com a "antigues lleis".

Es basava en tres grans blocs: la possibilitat dels plebeus d'aspirar al consolat, la regulació en el repartiment de terres i la proposta d'una solució al problema dels deutes. Aquesta norma, si bé va significar un pas important en les reivindicacions de la plebs, no va suposar una millora respecte a la qüestió agrària, ja que es va limitar a regular la repartició de terres en un futur sense tractar la situació existent, i a més les sancions per la violació de la llei es reduïen al pagament d'una multa econòmica. Sí que va aconseguir que la plebs adinerada assolís els seus objectius, conformant posteriorment junt amb els patricis una nova realitat social: la noblesa (*nobilitas*) o ordre senatorial. Les magistratures més elevades deixen de ser privilegi del patriciat i l'elit de la plebs pot accedir-hi i entrar a formar part de la classe dirigent, la que ocupa els seients del senat (*homo nouus*).

En tot cas, l'aprovació d'aquesta llei va obrir un període de tranquil·litat en les reivindicacions de la plebs, ajudat també pel fet de desenvolupar-se en un context favorable caracteritzat per una notable expansió de l'imperi romà a partir de les guerres púniques, segles IV i III aC., i un període de desenvolupament econòmic.

Al segle II aC., al principi de l'anomenada República tardana, o baixa República, destaquen els intents de reforma agrària dels Grac, que surt explicada al text d'Apià. La intenció també era donar resposta als problemes socials derivats de les incessants i exigents campanyes militars de Roma i al repartiment posterior de les terres.

Respecte al particular, Apià ens explica que les terres conquerides es podien dividir en dues classes: les terres conreades i les terres sense conrear, i que aquestes es podien assignar de diverses formes:

... de la tierra conquistada por ellos en cada ocasión, distribuían, al punto, la parte cultivada entre los colonos o bien la vendían o arrendaban; en cambio, la parte que estaba sin cultivar por causa de la guerra, y que precisamente era la más extensa, como no tenían tiempo de distribuirla en lotes, permitieron mediante un edicto que, entretanto, la cultivase el que quisiera a cambio del pago de un canon...(Apià, I 7)

Aquestes formes són:

Per alienació (cessió) gratuïta. Era la forma més important (*ager datus adsignatus*). Els seus beneficiaris

podien ser colons en el marc d'una col·lectivitat establerta específicament, o bé ciutadans individuals (*viritim adsignati*). Hi havia altres formes de cessió gratuïta: en forma de reemborsament d'un crèdit concedit a l'estat o amb cessions amb la condició de la prestació d'un servei (per exemple el manteniment de les carreteres annexes).

Per la venda, amb la qual cosa es convertia en propietat privada a tots els efectes (*optimo iure*)¹; a aquesta terra se la coneixia com a *ager quaestorius* ja que la venda era encarregada als *quaestor* com a responsables de l'administració del tresor públic¹.

Mitjançant l'arrendament de les terres. El lloguer anava a càrrec dels censos (*locatio censoria*), i l'*ager publicus* objecte de l'arrendament s'anomenava *ager censorius*. Normalment es tractaven de terres especialment productives, de les que es podien aconseguir grans ingressos mitjançant impostos.

A les terres que estaven sense conrear, i que no s'inclouïen en el cadastre, se les anomenava com a *ager arcifinalis*, i les treballava el primer que arribés a elles a canvi d'un cànon. Són aquestes terres sobre la que es llançaven les classes altes obstaculitzant l'accés a les mateixes per part de la plebs.

Per donar solució a aquesta problemàtica, l'any 133 aC, El tribú de la plebs Tiberi Grac proposa, prenent com a base l'antiga llei Licinia, una norma reguladora ("*Lex Sempronia*") de la quantitat de terres que es podien disposar, a la vegada que creava una comissió formada per tres persones encarregada de retornar als camperols les terres recuperades una vegada oficialitzada la limitació legal ("*triunviri agris iudicandis adsignandis*"). El text d'Apià ens permet conèixer els objectius d'aquest, ja que recull alguns dels seus discursos. La primera preocupació és donar solució al retrocés de la població en el camp i neutralitzar la creixent importància que anava adquirint el treball dels esclaus. El segon era mantenir la importància del poder militar de Roma i per tant la seva capacitat d'expansió relacionada amb aquest (els esclaus, com es fa palès en el text, no tenien obligacions militars, per a benefici dels seus propietaris).

La *Lex Sempronia* tenia com a principals propostes les següents:

- Es limitava la quantitat de terra que un ciutadà podia gaudir en ús de fruit a 500 "iugera" (250 ha), però es podia augmentar en 250 més per cada fill.
- Totes les terres públiques que havien estat venudes o arrendades a individus privats i s'haguessin de tornar, ho serien per un preu de compra més la quantitat equivalent a les millores realitzades.
- Les terres tornades serien dividides en lots de 20 acres (7,5 ha) i es destinaran als ciutadans més pobres amb la condició que mai fossin venudes i paguessin un tribut anyal al tresor.

Aquesta reforma va tenir una forta oposició per part de la classe patrícia a l'atacar els seus interessos i es va frustrar amb l'assassinat de Tiberi. Uns anys més tard (123-122 aC.), amb el tribonat del seu germà, Gai Grac, es pretén recuperar, amb la incorporació d'algunes modificacions, el projecte de llei de reforma agrària de Tiberi. Aquest Intent tampoc fructifica i provoca també la mort de Gai (121 aC.). La política senatorial d'oposició havia estat liderada per M. Livi Drus, el qual va presentar un programa alternatiu amb l'objectiu de recuperar el favor del poble. Amb aquest fet, es pot afirmar que els patricis posaven en pràctica tàctiques dels polítics reformadors, amb mesures que vetaven la concessió de la ciutadania als llatins (no romans), que afavoria la fundació de colònies però que suspenia la tasca iniciada per Gai sobre el repartiment de l'*ager publicus*. És a dir polítiques que conjuguen elements reformadors amb un fons clarament conservador.

El procés de desarticulació de la reforma agrària impulsada pels Grac comença amb la *rogatio Livia* al 122, que reflecteix de forma molt clara la tàctica assenyalada al paràgraf anterior. Aquest procés s'intensifica, segons Apià, amb la promulgació de tres lleis diferents i consecutives en el temps (aspecte

aquest molt discutit per la historiografia): una en la que s'eliminava la restricció sobre la venda de les petites tinences assignades pels triumvirii, la *Lex Thoria agraria* i l'anomenada llei agrària del 111, que confirmava la propietat privada i en la qual se suprimia el vectigal.

En el decurs del darrer segle, i a través de diferents propostes normatives, els legisladors que promouen polítiques reformistes buscaren solucions parcials per a la plebs més desafavorida (sense obviar el fet que de vegades aquestes s'utilitzaven amb finalitats personals i demagògiques) mentre que el sector conservador presentarà una oposició frontal a aquestes.

Reflexions

Apià, en el conjunt de la seva obra, realitza un plantejament que es mou en el terreny de l'anàlisi dels fenòmens a llarg termini, i malgrat tenir una visió propera al problema social, com s'assenyala al començament del comentari, no deixa de ser crític amb les accions que duen a terme els germans Grac per intentar resoldre'l. Sembla que hi ha una comunió amb les idees exposades pels Grac però no està d'acord amb la forma de posar-les en pràctica, postulant-se a favor d'una solució pacífica (coherent amb la seva posició social).

Respecte a la qüestió agrària, i atenent a l'exposició efectuada, es pot assegurar que els problemes derivats de la qüestió agrària a Roma no son un fenomen únicament del període tardorepublicà, època que es descriu en el text, si no que estan associats a la expansió territorial de Roma al llarg de la seva història. L'accés al *ager publicus*, que va monopolitzar el patriciat, va ser un problema intern sempre present; de la mateixa manera que les exigències per part de la plebs d'una modificació en les condicions d'accés a les noves terres (creixents a mesura que les conquestes anaven augmentant) també. Prova d'aquest descontentament regnant per l'injust repartiment de terres son las nombroses *leges agrariae* que pretenien regular aquesta gestió.

Aquestes successives propostes legislatives en matèria agrària eren paral·leles a altres relatives a la promoció política i social dels plebeus que es promulguen en el decurs de la història de Roma, i reflexen i defineixen també un dels trets recurrents en la seva història: les contínues lluites que es plantegen entre els polítics que aposten per polítiques de caràcter reformista, amb les quals volien guanyar-se el favor del *populus romanus* (el poble romà), front una oligarquia senatorial que defensa la seva posició de preferència. A partir dels tribunats dels Grac (121 aC.) es comença a parlar d'aquestes faccions com a *Populares* i *Optimates* respectivament, dos conceptes que s'utilitzaran en tot el segle I aC. Els líders de totes dues opcions son oligarques, membres de les famílies més importants de Roma, però defensen polítiques diferents.

Finalment, i en relació a l'èxit d'aquests intents de reformes agràries, s'ha de constatar que la persistent oposició de les classes patrícies en temps de la Monarquia i la República (representada pels *Optimates* en el període tardorepublicà), juntament amb contextos de conflicte, no van permetre el desenvolupament que es pretenia per part dels *Populares* en la majoria de casos. Situat aquest escenari en el segle I aC, la defensa dels privilegis patricis va aprofundir encara més les diferències d'aquesta classe senatorial respecte al poble el que, sumat a altres factors en diferents àrees, porta a una situació de greu crisi política en la fase tardana de la República que desembocarà en un període de guerra civil i de dictadures. En aquest sentit, els intents reformistes dels Grac són considerats per molts historiadors com els fets que inicien aquestes guerres civils i el començament del final de la República, el que confirma una cosa que ja s'intuïa en el decurs de la realització d'aquest comentari: la importància que tenia la "qüestió agrària" a Roma.

Notes

1. Hi han autors, com Gabba, que sostenen que aquesta venda anava gravada amb impostos (vectigal)

que implicava el reconeixement del dret de propietat de l'estat. Suárez Piñeiro, A. (2002). Populares vs Optimates: Las "Leges Agrariae" en la tardia República romana. *Habis*, 175-191.

Referències

Apiano de Alejandria. (1994). *olumen I: Historia romana I*. Madrid: Gredos.

Dionisio de Halicarnaso. (1984). *Historia antigua de Roma*. Obra completa. Madrid: Gredos.

Hadas, M. (2013). *A history of Greek literature*. New York: Columbia University.

Hornblower S., & Spawforth. T. (2002). *Diccionario del mundo clásico*. Barcelona: Crítica

VVAA. (2015). *Historia de Roma*. Universitat de Valencia. GIRHA.

Per citar l'article: Belmonte, F. (2016). *pià i la qüestió agrària a Roma: Optimates vs Populares*. *Catxipanda*, (2). Recuperat (data de visualització), a <http://wpu.ir/4hgbd>